

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.47>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Желізняк С.М.,

*ад'юнкта кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-5264-572X>*

Желізняк С.М. Правове регулювання обставин, що виключають адміністративну відповідальність за законодавством України.

Адміністративна відповідальність як невід'ємна складова юридичної відповідальності відрізняється багатоманітністю адміністративних правопорушень. Водночас, належне забезпечення прав людини може передбачати звільнення від адміністративної відповідальності у чітко передбачених законодавством випадках. Проблема звільнення від адміністративної відповідальності в Україні стосується не лише справедливості, але й ефективності правової системи. Під час правозастосування важливо зберегти баланс між адміністративним примусом та наявністю умов, що дозволяють довести або спростувати вину особи у вчиненні протиправного діяння. Наголошено на важливості оновлення національного законодавства для забезпечення справедливості й захисту прав людини і громадянина під час провадження у справах про адміністративні правопорушення. Наголошено, що до обставин, які виключають адміністративну відповідальність належать: необхідна оборона, крайня необхідність та неосудність. Зроблено висновок про нетотожність між обставинами, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення та обставинами, що виключають адміністративну відповідальність. Проаналізоване національне законодавство на предмет правового регулювання обставин, що виключають адміністративну відповідальність. Звернуто увагу на міжнародні акти «м'якого права» щодо застосування заходів адміністративного примусу. Наголошено на визначальній ролі Кодексу України про адміністративні правопорушення серед інших актів законодавства. Запропоновано напрямок удосконалення інституту адміністративної відповідальності в Україні. Зроблено висновок про те, що конкретизація порядку застосування обставин, що виключають адміністративну відповідальність дозволить посилити захист прав і свобод людини і громадянина під час провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: обставини, що виключають відповідальність, адміністративна відповідальність, крайня необхідність, необхідна оборона, неосудність, нормативно-правова основа.

Zheliznyak S.M. Legal regulation of circumstances that exclude administrative responsibility under the legislation of Ukraine.

Administrative responsibility, as an integral component of legal responsibility, is distinguished by the multifaceted nature of administrative offenses. At the same time, the proper provision of human rights may provide for exemption from administrative liability in cases clearly provided for by law. The problem of exemption from administrative responsibility in Ukraine concerns not only justice, but also the effectiveness of the legal system. During law enforcement, it is important to maintain a balance between administrative coercion and the presence of conditions that allow to prove or disprove the guilt of a person in committing an illegal act. The importance of updating the national legislation to ensure justice and protection of human and citizen's rights during proceedings on administrative offenses was emphasized. It is emphasized that the circumstances that exclude administrative responsibility include: necessary defense, extreme necessity and lack of judgment. It was concluded that there is no identity between the circumstances that exclude proceedings in the case of an administrative offense and the circumstances that exclude administrative responsibility. Analyzed national legislation on the subject of legal regulation of circumstances excluding administrative responsibility. Attention is drawn to international acts of «soft law» regarding the application of administrative coercion measures. The defining role of the Code of Ukraine on Administrative Offenses among other legislative acts is emphasized. The direction of improvement of the institute of administrative responsibility in Ukraine is proposed. It was concluded that specifying the procedure for the application of circumstances that exclude administrative responsibility will make it possible to

strengthen the protection of the rights and freedoms of a person and a citizen during proceedings in cases of administrative offenses.

Key words: circumstances excluding responsibility, administrative responsibility, extreme necessity, necessary defense, lack of judgment, legal basis.

Постановка проблеми. Проблеми, пов'язані з адміністративною відповідальністю в Україні є надзвичайно важливими. Це обмовлено значущістю адміністративної відповідальності як невід'ємної складової юридичної відповідальності, численністю порушень адміністративного законодавства та важливістю дотримання правопорядку у суспільному житті для сталого розвитку держави. Багатоманітність адміністративних правопорушень, включаючи порушення дорожнього руху, порушення правил торгівлі, порушення громадського порядку, охорони праці, санітарно-епідемічних норм, вимагає створення механізмів для ефективного застосування заходів адміністративної відповідальності, зокрема, штрафів, адміністративних арештів, попереджень, громадських робіт, конфіскацій тощо.

Водночас, розвиток правової системи та належне забезпечення прав людини, можуть передбачати звільнення від адміністративної відповідальності у чітко передбачених законодавством випадках. Тобто проблема звільнення від адміністративної відповідальності в Україні стосується не лише справедливості, але й ефективності правової системи. Збереження балансу між адміністративно-правовим захистом суспільних відносин та застосуванням адміністративно-правових санкцій обумовлене наявністю умов, що дозволяють у встановленому законодавством порядку довести винуватість, або невинуватість особи у вчиненні конкретного протиправного діяння.

Виходячи з викладеного, питання звільнення від адміністративної відповідальності в Україні має важливе значення для забезпечення справедливості та захисту прав людини і громадянина. Багато в чому це може бути досягнуто через оновлення законодавства, формування зваженої системи адміністративних санкцій та підвищення правової культури населення.

Стан опрацювання проблематики. Проблеми удосконалення інституту адміністративної відповідальності в Україні належать до пріоритетних напрямків наукових розвідок. Серед багатьох інших, можна виокремити праці І. Іванова, Т. Коломоєць, І. Комарницької, А. Комзюка, Д. Лук'янця, Р. Миронюка, О. Панасюк, О. Поштаренко та М. Тищенка. Водночас, адаптація вітчизняної правової системи до вимог і стандартів законодавства Європейського Союзу, актуалізує вивчення проблемних питань, пов'язаних з обставинами, що виключають адміністративну відповідальність.

Метою статті є розкриття сучасного стану правового регулювання обставин, що виключають адміністративну відповідальність за законодавством України і перспектив його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Перш за все потрібно вказати про те, що за статтею 61 Конституції України, ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер [1]. Керуючись конституційним положенням про індивідуальний характер юридичної відповідальності доцільно розглянути обставини, що можуть виключати адміністративну відповідальність особи.

О. Панасюк вдало відмічає, що винесення справедливого рішення у справі про адміністративне правопорушення має бути непорушною гарантією. Водночас, крайня необхідність, неосудність, необхідна оборона та малозначність адміністративного правопорушення не можуть виступати засобами ухилення від відповідальності, а мають слугувати засобами встановлення істини по справі й справедливого притягнення до відповідальності винної особи [2, с. 412].

У площині адміністративно-деліктного права такі обставини закріплені у статтях 17–20 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), прийнятому в 1984 році [3]. До обставин, що виключають адміністративну відповідальність віднесено діяння особи в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або в стані неосудності, – за наявності яких вона не підлягає адміністративній відповідальності (стаття 17 КУпАП) [3].

Важливо відмітити, що перераховані обставини є складовою більш широкої категорії – обставин, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення, закріплених статтею 247 КУпАП. Згідно з цією статтею, провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за наступних обставин: 1) відсутність події і складу адміністративного правопорушення; 2) недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-го віку; 3) неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність; 4) вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони; 5) видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення; 6) скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність; 7) закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених статтею 38 цього Кодексу; 8) наявність по тому самому факту щодо особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу (посадової особи) про накладення адміністратив-

ного стягнення, або некасаваної постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення, а також повідомлення про підозру особи у кримінальному провадженні по даному факту; 9) смерть особи, щодо якої було розпочато провадження в справі) [3].

Як впливає з положень цитованої статті, до обставин, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення віднесені неосудність, а також вчинення особою діяння в стані крайньої необхідності або необхідної оборони. Разом із цим, перераховані обставини виключають адміністративну відповідальність.

Вивчаючи проблеми удосконалення провадження в справах про адміністративні правопорушення, І. Іванов, наголошує на тому, що процеси європейської інтеграції зумовлюють необхідність узгодження вітчизняного КУпАП з міжнародними актами, зокрема, Рекомендацією Комітету Міністрів ради Європи № R (91) від 13.01.1991 державам-членам стосовно адміністративних санкцій та Рекомендацією Комітету Міністрів ради Європи Rec (2004) 5 від 12.05.2004 державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним у Європейській конвенції з прав людини [4, с. 183-184].

У цілому погоджуючись з автором, для удосконалення вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства вважаємо визначальними також Рекомендацію № R (92) 16 Комітету Міністрів державам-членам про європейські правила щодо застосування громадських санкцій та заходів від 19.10.1992 та Рекомендацію Rec (2000) 22 Комітету Міністрів державам-членам щодо вдосконалення реалізації європейських правил щодо громадських санкцій та заходів. В додатку 2 до Рекомендації Rec (2000) 22, примітним є рішення про примусове лікування для правопорушників, залежних від наркотиків чи алкоголю, і які страждають від психічного розладу, пов'язаного із злочинною поведінкою [5].

Поряд із КУпАП та міжнародними актами «м'якого права», доцільно зупинитись на положеннях Митного кодексу України від 13.03.2012, зокрема, у статті 489 «Обставини, що підлягають з'ясуванню при розгляді справи про порушення митних правил», встановлено, що посадова особа при розгляді справи про порушення митних правил зобов'язана з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують та/або обтяжують відповідальність, чи є підстави для звільнення особи, що вчинила правопорушення, від адміністративної відповідальності, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [6].

Примітно, що у низці спеціалізованих актів законодавства, наприклад, Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 обставини, що виключають адміністративну відповідальність безпосередньо не згадуються. Натомість, у статті 25 «Відповідальність за порушення правового режиму воєнного стану» згаданого вище Закону закріплено, що: «Особи, винні у порушенні вимог або невиконанні заходів правового режиму воєнного стану, притягаються до відповідальності згідно із законом» [7]. Крім цього, ч. 3 статті 9 «Здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування повноважень в умовах воєнного стану», передбачено, що: «В умовах воєнного стану особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не несе відповідальність, у тому числі кримінальну, за рішення, дії чи бездіяльність, негативні наслідки яких неможливо було передбачити або які охоплюються виправданим ризиком, за умови, що такі дії (бездіяльність) були необхідні для відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту» [7]. Тобто, за наявності певних надзвичайних умов також може мати місце звільнення від адміністративної відповідальності, не охоплене змістом КУпАП.

Висновки. Розвиток системи національного законодавства тяжіє до збільшення ролі спеціальних актів законодавства, що регулюють ті чи інші групи суспільних відносин. В зв'язку із викладеним, замість розлогих терміносполучень на кшталт, «настає відповідальність згідно чинного законодавства» або «відповідальність, встановлена законом» доцільно чітко передбачити порядок і умови настання, а також звільнення особи від адміністративної відповідальності. Насамперед, це стосується таких обставин, як необхідна оборона, крайня необхідність та неосудність. Конкретизація порядку застосування обставин, що виключають адміністративну відповідальність дозволить посилити захист прав і свобод людини і громадянина під час провадження у справах про адміністративні правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 17.05.2023).
2. Панасюк О.В. Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування: дис. д.ю.н. 12.00.07. Київ. 2021. 525 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24): Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://>

- zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення 17.05.2023).
4. Іванов І.Є. Адміністративно-правові засади провадження в справах про проступки: дис. к.ю.н. 12.00.07. Київ – Запоріжжя, 2019. 221 с.
 5. Рекомендація Rec (2000) 22 Комітету Міністрів державам-членам щодо вдосконалення реалізації європейських правил щодо громадських санкцій та заходів від 29.11.2000. URL: <https://rm.coe.int/16806f407d> (дата звернення 17.05.2023).
 6. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 19.05.2023).
 7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 21.05.2023).